

LISINSKI
ARIOSO
GLAS ZA
LISINSKI
NEPROCJENJIV DOŽIVLJAJ!

KONCERTNA DVORANA CONCERT HALL

LISINSKI

NEPROCJENJIV DOŽIVLJAJ INVALUABLE EXPERIENCE

Panonska filharmonija
Ivan Repušić DIRIGENT

ANJA
HARTEROS

Subota, 7. studenoga 2015., u 19 i 30 sati

sopran

ANJA HARTEROS

sopran

Panonska filharmonija
Ivan Repušić DIRIGENT

Subota, 7. studenoga 2015.
u 19 i 30 sati

PROGRAM

WOLFGANG AMADEUS MOZART:

Uvertira operi *Figarov pir*

Porgi, amor, arija Grofice iz 2. čina opere *Figarov pir*

GIUSEPPE VERDI:

Preludij 3. činu opere *Traviata*

Ave Maria, molitva Desdemone iz 4. čina opere *Otello*

Uvertira operi *Nabucco*

Tacea la notte placida, arija Leonore iz 1. čina opere *Trubadur*

GIUSEPPE VERDI:

Ritorna vincitor, arija Aide iz 1. čina opere *Aida*

GIACOMO PUCCINI:

Intermezzo 3. činu opere *Manon Lescaut*

FRANCESCO CILEA:

Poveri fiori, arija Adriane iz 4. čina opere *Adriana Lecouvreur*

GIUSEPPE VERDI:

Uvertira operi *Moć sudbine*

Pace, pace, mio Dio!, arija Leonore iz 4. čina opere *Moć sudbine*

“Najbolja pjevačica svijeta”, prema International Opera Awards 2015., “sopran stoljeća”, “Stradivari među glasovima” – tako oduševljeni kritičari, kolege i obožavatelji nazivaju njemačku sopranisticu **Anju Harteros** (Bergneustadt, Njemačka, 1972.) u Sjevernoj Rajni-Vestfaliji, od oca Grka i majke Njemice. Sama umjetnica rekla je u jednom razgovoru o svojem pristupu ulogama: “Da bi se izrazila istina u glazbi, moraju se uključiti duša i osjećaji.” Upravo taj spoj snažnog scenskog nastupa, savršene kontrole glasa i glazbenog senzibiliteta određuje Anju Harteros kao istinski veliku umjetnicu na opernoj sceni i na koncertima, bilo u recitalima popijevke, bilo u velikim vokalno-orkestralnim djelima. Njezina pjevačka naobrazba počela je 1986. kad joj je bilo četrnaest godina. U školskim produkcijama pjevala je Groficu u Mozartovu *Figarovu piru*, što će postati jedna od njezinih najljepših kreacija. Profesionalnu karijeru počela je 1992., a međunarodnu 1999., nakon što je kao prvi njemački pjevač bila pobjednica uglednog natjecanja *Cardiff Singer of the World* (Svjetski pjevač u Cardiffu). To joj je priznanje donijelo pozive za nastupe u velikim svjetskim opernim kućama: njujorškom Metropolitanu, milanskoj Scali, Kraljevskoj opernoj kući Covent Garden u Londonu, Bavarskoj državnoj operi u Münchenu, Beču, Berlinu, Hamburgu, Dresdenu, Firenci, Amsterdamu, Parizu, Ženevi, Tokiju i drugima, kao i na Salzburškim svečanim igrama.

Njezin je repertoar vrlo opsežan i obuhvaća djela Mozarta, Richarda Straussa, Wagnera i Verdija, ali se dotaknula i Puccinija te *Alcine* G. F. Händela. U Mozartovim operama uz spomenutu Groficu, koju je pjevala 2003. i u Metropolitanu, u kojemu je sljedeće godine pjevala i Donnu Annu u *Don Giovanniju* (obje pod ravnanjem Jamesa Levinea), pjeva još Elektru u *Idomeneu*. U operama Richarda Straussa poznate su njezina Maršalica u *Kavaliru s ružom*, Arijadna na Naxosu i Arabella, u Verdijevima Violetta u *Traviati*, Elizabeta u *Don Carlu*, u kojoj je nastupila, među ostalim, 2008. na otvorenju Opere u Oslu, Alice Ford u *Falstaffu*, Leonora u operama *Trubadur* i *Moć sudbine*, Desdemona u *Otellu* i Amelia u *Simonu Boccanegri*; u ožujku sljedeće godine očekuje ju Amelia u *Krabuljnom plesu* u Münchenu pod ravnanjem Zubina Mehte. Daniel Barenboim odabrao ju je za otvorenje sezone 2012. u Scali kao Elzu u Wagnerovu *Lohengrinu*, ali je zbog bolesti morala otkazati nastup u toj svojoj omiljenoj ulozi. Bila je Barenboimov izbor za jednu od najboljih realizacija Verdijeva *Requiem*a s ansablom Scale i partnerima Jonasom Kaufmannom, Elīnom Garančom i Renéom Papeom, objavljenu u izdanju *Decce*. Ne želeći previše opterećivati svoj u osnovi lirski glas, od Wagnerovih uloga za sada pjeva još samo Elizabetu u *Tannhäuseru*. Mimi u *La Bohème* i Tosca njezine su uloge u operama Giacomina Puccinija.



Anja Harteros nastupa pod ravnanjem istaknutih dirigenata, kao što su već spomenuti Levine, Mehta i Barenboim te Ivor Bolton, sir John Eliot Gardiner, Bernard Haitink, Marek Janowski, Mariss Jansons, Philipp Jordan, Fabio Luisi, Lorin Maazel, Riccardo Muti, Kent Nagano, sir Roger Norrington, Antonio Pappano, Daniel Harding i Christian Thielemann. U sezoni 2013./2014. Anja Harteros bila je rezidencijalna umjetnica Filharmonije u Essenu i „U Focusu“ s Minhenskom filharmonijom u nekoliko koncerata. Okosnicu njezina koncertnog repertoara čine *Četiri posljednje pjesme* Richarda Straussa koje je 2012. pjevala sa Simfonijskim orkestrom Bavarskog radija pod ravnanjem Marissa Jansonsa; snimila za *Sony Classical* s orkestrom Drezdenske državne kapele pod ravnanjem Fabija Luisija, 2014. na Uskršnjim svečanim igrama u Salzburgu pod ravnanjem Christiana Thielemanna, kad im je dodala prvu izvedbu Straussove pjesme *Sljez* u orkestralnoj obradi Wolfganga Rihma. *Četiri posljednje pjesme* pjevala je pod Mehtinim ravnanjem u Firenci, Maazelovim u Münchenu i Essenu te pod ravnanjem Riccarda Chaillyja u Milanu. Anja Harteros nastupila je na gala-koncertu u Baden-Badenu i Essenu, priređuje recitale popijevki u Scali, u Operi u Zürichu, na Majskim svečanim igrama u Wiesbadenu i u Bavarskoj državnoj operi. U srpnju 2007. dobila je počasni naslov bavarske *komorne pjevačice* (*Kammersängerin*) kao priznanje za iznimna umjetnička dostignuća; godine 2009. bila je “pjevačica godine”, 2010. dobila je Prvu opernu nagradu u Kölnu, a 2013. nagrađena je bavarskom „Europskom medaljom“.

Na CD-u i DVD-u snimljene su i objavljene opere i koncerti u kojima je sudjelovala: *Traviata* i *Alcina* (*Farao Classics* i *Arthaus Musik*), *Idomeneo* i *Lohengrin* (*Decca*), Mozartove arije (*Sony/BMG* i živa snimka na *Arte*), Straussove *Četiri posljednje pjesme* (*Unitel Classica*), *Simon Boccanegra* (*Arthaus Musik*) i Verdijev *Requiem* (*EMI* i *Decca*). Njezin recital popijevki s naslovom *Von ewiger Liebe* (O vječnoj ljubavi) dobio je u svibnju 2010. nagradu francuske umjetničke kritike *Orphée d'or*, a *Traviata* je bila nominirana za *Grammy*. *Don Carlo* na Salzburškim svečanim igrama 2013. pod ravnanjem Antonija Pappana s njom, Kaufmannom, Thomasom Hampsonom, Mattijem Salminenom i Jekaterinom Šemenčuk objavljen je na DVD-u.



Ivan Repušić (Imotski, 1978.) studirao je dirigiranje na Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu kod Igora Gjadrova i Vjekoslava Šuteja, a usavršavao se kod uglednih dirigenata poput Jorme Panule i Gianluigija Gelmettija te kao asistent kod Kazushija Onoa (Badisches Staatstheater Karlsruhe) i Donalda Runniclesa (Deutsche Oper Berlin). Od 1997. do 2001. bio je dirigent Oratorijskog zbora crkve sv. Marka *Cantores Sancti Marci* u Zagrebu. Od 2002. djelovao je kao dirigent, a od 2006. do 2008. kao ravnatelj Opere HNK-a u Splitu. Ostvario je niz uspješnih opernih izvedbi kao što su *Don Carlos*, *Aida*, *Simon Boccanegra*, *Nabucco* (G. Verdi); *Sestra Angelica*, *Gianni Schicchi*, *Manon Lescaut*, *La Bohème* (G. Puccini); *Evgenij Onjegin* (P. I. Čajkovski); *Faust* (Ch. Gounod); *Lucia di Lammermoor*, *Ljubavni napitak* (G. Donizetti) i *Pagliacci* (R. Leoncavallo). Bio je ravnatelj glazbenog programa festivala Splitsko ljetno (2006.-2009.) i Dubrovačkih ljetnih igara (2009.-2012.). Od 2005. do danas je šef-dirigent Zadarskog komornog orkestra. Ravnao je svim uglednim orkestrima i opernim ansablama u domovini, kao i orkestrom Njemačke opere u Berlinu, Simfonijskim orkestrom Berlinskog radija, Simfonijskim orkestrom *Giuseppe Verdi* iz Milana, Praškim simfonijskim orkestrom, Orkestrom Državne opere u Hannoveru, Slovenskom i Briselskom filharmonijom, Orkestrom Minhenskog radija te brojnim drugima. Nastupio je na svim važnijim hrvatskim festivalima te bio gost u brojnim europskim dvoranama i na festivalima, među kojima su bečki Musikverein, Festspielhaus u Baden-Badenu, berlinski Konzerthaus, praška dvorana *Smetana* te festivali *Verdi* u Parmi i u njemačkoj pokrajini Mecklenburg-Zapadno Pomorje. Od 2010. do 2013. bio je angažiran kao prvi *Kapellmeister* Državne opere u Hannoveru gdje je uspješno dirigirao izvedbama opera *Falstaff*, *Otello*, *Tannhäuser*, *Evgenij Onjegin*, *La Bohème*, *Carmen*, *Otmica iz saraja*, *Faust* te mnogim drugima. Godine 2011. prvi put je nastupio u Njemačkoj operi u Berlinu Puccinijevom operom *La Bohème*, gdje je u svojstvu *Kapellmeistera* (od sezone 2012./2013.) i prvog gostujućeg dirigenta (od sezone 2014./2015.) izveo niz opernih djela. S uspjehom je nastupao i kontinuirano dirigira u ostalim važnim njemačkim opernim kućama poput Hamburške državne opere, drezdenske Semperoper i Komične opere u Berlinu. Dobitnik je niza uglednih nagrada u Hrvatskoj, kao što su Nagrada *Milka Trnina* (2013.), Nagrada Zagrebačke filharmonije i PBZ American Expressa za najboljeg mladog glazbenika (2001.), Dekanova nagrada, Nagrada Hrvatskog glazbenog zavoda (kao najbolji diplomant), nagrada Slobodne Dalmacije *Judita* za najbolje ostvarenje u glazbenom programu na 50. Splitskom ljetu, Nagrada *Ante Marušić* za najbolje umjetničko ostvarenje u Operi HNK-a u Splitu u sezoni 2005./2006., Nagrada Slobodne Dalmacije *Jure Kaštelan* za postignuće u umjetnosti 2005., nagrada Hrvatske radiotelevizije *Orlando* 2007. za najuspješnije ostvarenje u glazbenom dijelu programa 58. Dubrovačkih ljetnih igara, Nagrada hrvatskog glumišta za najbolje dirigentsko ostvarenje na području opere te Nagrada grada Zadra 2008. Uz dirigentske obveze, Ivan Repušić kontinuirano je posvećen i pedagoškom radu na Umjetničkoj akademiji Sveučilišta u Splitu gdje radi kao izvanredni profesor. Od sezone 2016./2017. preuzima mjesto generalnog glazbenog ravnatelja Državne opere u Hannoveru.



Panonska filharmonija prvi je simfonijski orkestar u Mađarskoj; rezidencijalni je orkestar u Centru Kodály u Pečuhu, gradu u južnoj Mađarskoj, i u Müpa Budimpešti. Orkestar je prije više od dvjesto godina osnovao skladatelj George Lickl, suvremenik W. A. Mozarta, koji je iz Beča došao u Pečuh s glazbenim ukusom i visokim očekivanjima bečkih građana, što još uvijek određuje glazbeni i umjetnički život Pečuha. Mađarski grad glazbe bio je 2010. Europska prijestolnica kulture, dva puta je organizirao Festival zborova *Europa Cantat (Europa pjeva)* i bio domaćin pjevačkog natjecanja *Operalia*. Orkestar je stalno prisutan u glazbenom životu mađarskoga glavnog grada: više od desetljeća održava niz pretplatničkih koncerata u Dvorani umjetnosti u Budimpešti, koje kritika hvali. Kao posebno priznanje za djelovanje mađarskih simfonijskih orkestara, godine 2012. mađarska država imenovala je Panonsku filharmoniju "nacionalnim orkestrom", važnim segmentom mađarskih kulturnih vrijednosti koje treba čuvati i podupirati. Ansambl je priznato umjetničko tijelo na međunarodnoj glazbenoj sceni: u sezoni 2013./2014. nastupio je u Velikoj dvorani Gewandhausa u Leipzigu, Velikoj dvorani Tonhalle u Zürichu, u Laeiszhalle u Hamburgu, Dvorani Victoria u Ženevi, Koncertnoj dvorani u Lucernu i Velikoj dvorani Berlinske filharmonije. U sezoni 2015./2016. orkestar kreće na turneju u London i Švicarsku, a priredit će i koncerte u Hrvatskim narodnim kazalištima u Osijeku i Rijeci te u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog u Zagrebu.

Glavni dirigent ansambla je Tibor Bogányi. Da bi podupiralo djelovanje suvremenih umjetnika i skladatelja, čije kreativno društvo u Pečuhu priređuje rezidentni umjetnički program u sklopu kojega u sezoni 2015./2016. u trima prigodama surađuje s trubljačem Gáborom Boldockim. Stalni profesionalni mentor i gostujući dirigent orkestra je Zoltán Kocsis, glavni muzički direktor Mađarske nacionalne filharmonije; stalni dirigent je András Vass. Gostujući solisti i dirigenti orkestra dolaze iz vrha međunarodne glazbene scene. Posljednjih godina orkestar je koncertirao s umjetnicima kao što su Oliver von Dohnányi, Maxim Vengerov, Krzysztof Penderecki, Leopold Hager, Mischa Maisky, Fazil Say, Roby Lakatos, Plácido Domingo, José Carreras, Andrea Rost, Gábor Tarkövi, Andrea Lucchesini, Kostas Smoriginas, Guy Braunstein, Zoltán Kocsis, Dénes Várjon, Václav Hudeček, Paul Badura-Skoda, Howard Griffiths, Reinhold Friedrich, Xavier de Maistre, Deszö Ránki, Peter Frankl, Sharon Kam, Éva Marton, Olivier Latry, Cristian Mandeal, Gilbert Varga, Zoltán Peskó, Gábor Boldoczky, Miklós Perényi, Jérôme Pernoo, Eva Ollikainen i Nebojša Jovan Živković. Zahvaljujući izvrsnoj studijskoj tehnici Centra Kodály, Panonska



filharmonija sudjeluje u mnogim snimanjima u velikoj koncertnoj dvorani jedinstvene akustike, ali i u vlastitoj sobi za pokuse. Svi se koncerti snimaju višekanalnom tehnologijom; svake se godine objavljuje kompilacija najboljih izvedbi. Uz suradnju orkestra u Pečuhu, talijanski tenor Marcello Giordani snimio je album napolitanskih pjesama, a album Čajkovskijevih djela u izvedbi čelista Istvána Várdaia, koji je dobio najveća priznanja međunarodne glazbene kritike, objavio je *Brilliant Classics*, Nizozemska. Panonsku filharmoniju redovito pozivaju na najvažnije festivale u Mađarskoj, uključujući Budimpeštanski ljetni festival ili Café Budimpešta. Na poziv Istvána Fischera, orkestar je stalni partner Marathonskih serija Budimpeštanskog festivalskog orkestra, kao i jedan od osnivača široko zamišljene međunarodne suradnje na natjecanju i festivalu *Armel Opera*. Orkestar je 2013. premijerno izveo operu *Le Grand Macabre* Györgyja Ligetija u Budimpešti; 2016. očekuje premijernu izvedbu najnovije opere Petera Eötvösa koju će režirati Róbert Alföldi.

Kao rijetko kada u opernoj povijesti – iznimka su Shakespeare, Boito i Verdi – u nastanku *Figarova pira* **WOLFGANGA AMADEUSA MOZARTA** (1756.-1791.) sudjelovala su trojica genijalnih autora: bivši urarski naučnik, zatim učitelj harfe kćeri Louisa XV. pa španjolski državni službenik Pierre Augustin Caron de Beaumarchais, obraćeni Židov, svećenik pa raspop, pjesnik i pustolov Emanuele Conegliano, poznat kao Lorenzo da Ponte, i ono jedinstveno i neponovljivo čudo od Djeteta, koje je izraslo u „najprofinjelijeg i najdubljeg od svih muzičkih dramatičara“, kako ga je nazvao George Bernard Shaw – čarobni Wolfgang Amadeus. Sve je, dakle, bilo na okupu za nastanak remek-djela. I praizvedba komične opere ili točnije *commedie per musica*, **FIGAROV PIR**, bila je u bečkom Burgtheatru, 1. svibnja 1786. Da Ponte svjedoči da je genijalni autor glazbu skladao za samo šest tjedana i posve završio dva dana prije premijere. Beaumarchaisovu duhovitu komediju *Ludi dan ili Figarov pir*, praizvedenu 1784., čija je glavna snaga u satiričkoj oštirci usmjerenoj protiv političkog i društvenog poretka Francuske onoga doba, Lorenzo da Ponte oplemenio je i njome se poslužio više kao osnovom za mnogo suptilniju igru. Libreto je napisao poetskim talijanskim jezikom i iz njega uklonio političke konotacije. Od jedne, u krajnjoj liniji ipak komedije intriga, Mozart je stvorio psihološku glazbenu panoramu likova i karaktera koji žive svatko svoj život i istodobno međusobno komuniciraju. Njegov fantastični dar zapažanja i upravo božanska sposobnost da jednom frazom, pa čak i sa samo nekoliko taktova, izrazi stanje duha, emociju ili neku scensku situaciju, u *Figarovu piru* doseže vrhunac. Mozart slijedi stil talijanske opere-*buffe*, ali njegov sadržaj bitno je drukčiji. On se u operi ne rasipa arijama (iako i njih ima u dostatnoj mjeri), nego se sve više koristi duetima, tercetima, sekstetima i skupnim prizorima koji nisu tek puko virtuozno nizanje tonova, nego osmišljen izraz karaktera. I u tome je ostao nenadmašan, kao što je ostao nenatkriljen i u ljepoti melodike. Henri Beyle, poznat kao Stendhal, rekao je da je ta Mozartova opera „uzvišena mješavina duha i melankolije, kojoj nema ravne“. Johannes Brahms je napisao: “Mislim da je svaki broj u *Figarovu piru* čudo. Upravo ne mogu shvatiti kako itko može stvoriti nešto tako savršeno, nešto takvo se nikada nije ponovilo, to nije stvorio ni Beethoven.” I doista, takvo zadivljujuće nadahnuće i takva vještina ne mogu se nadmašiti! Nikada opera na taj način ne lomi granice komedije, osim ako Mozart tu, kao i u *Don Giovanniju*, ne priznaje granice kad se radi o komediji. To neprestano prožimanje komedije i melankolije, u čemu se u biti i sastoji ljudski vijek, nikada nitko u glazbi nije veličanstvenije izrazio od Mozarta.

A ta treperavost nadanja i stvarnosti sjajno je izražena u briljantnoj *uvertiri*. Ona nas uvodi u radnju koja se događa u dvorcu velikog andaluzijskog *corregidora*, grofa Almavive, *Agua Fresca* (*Svježih voda*) pokraj Seville. U predgovoru svojoj komediji koju je nazvao „najšaljivijom od svih intriga“, Beaumarchais je u samo nekoliko rečenica ispričao njezin sadržaj: „U djelu se govori o španjolskome plemiću grofu Almavivi zaljubljenom u mladu djevojku, sobaricu njegove supruge, Suzanu, koju želi zavesti. Djevojka, njezin zaručnik, brijač Figaro, i žena tog plemića, grofica Almaviva, čine sve da bi spriječili njegovu nakanu, koju bi on, s obzirom na svoj položaj i bogatstvo, sigurno ostvario.“ Lišivši Beaumarchaisovo djelo u osnovi odrednice vremena i prostora, skladatelj i libretist usmjerili su svoje zanimanje na osjećaje koji pokreću likove u njemu, a to je ponajprije ljubav, i to ljubav u svim oblicima, sa svim svojim manifestacijama. Opera je poema mladosti i ljubavi. Zapravo svatko u *Figarovu piru* nekoga voli, ali svatko to čini na svoj način. Naravno, i Mozart u najboljem slučaju „slobodna“ ponašanja i Da Ponte još „slobodnijega“ nisu mogli ne osjetiti posebnu privlačnost prema liku Grofice. Uveli su je tek u drugom činu, samu, i to uz pratnju Mozartovih omiljenih klarineta. Možda je u svojoj čistoj ljepoti Grofica pomalo nestvarna. Ali ona je ideal kojemu će težiti svaki muškarac, oličenje čiste, vjerne ljubavi i plemenitosti, što će, naravno, doseći vrhunac u finalu opere. Možda i nije nestvarna, ali se ne uklapa u opći način razmišljanja i doživljavanja ostalih likova, ona je ipak sama, iako sudjeluje u igrama, ona je osamljena i u težnji za samo jednim – ljubavlju. Ako nema ljubavi, jedina alternativa jest smrt – a to se razabire već iz njezina nastupa u ariji ***Porgi, amor, qualche ristoro*** (*Udijeli, ljubavi, kakav počinak*), u kojoj tuguje zbog muževe nevjere. Smatralo se da opera nije postigla uspjeh na premijeri, ali je teško to smatrati posve točnim, jer su se već tada neki odlomci morali ponoviti. Josip II. smatrao je, doduše, da u djelu ima previše nota. No bio *Figarov pir* prihvaćen ili ne bio, i tada je bilo oštroumnih ljudi koji su potpuno osjetili veličinu djela. Među njima je bio i irski tenor Michael Kelly, skladatelj i kazališni menadžer, jedna od vodećih ličnosti britanskoga glazbeno-scenskog života na prijelazu 18. u 19. stoljeće, koji je pjevao uloge Basilija i Don Curzija. Četiri desetljeća poslije, 1826. napisao je: „Svi sudionici praizvedbe povlašteni su što ih je učio sam skladatelj koji im je prenio svoje čudesno nadahnuće. Nikada neću zaboraviti Mozartovo sitno lice puno života, obasjano unutarnjom vatrom genija. To nije moguće opisati, kao što nije moguće naslikati sunčeve zrake!“

Alexandre Dumas sin kao dvadesetogodišnjak zaljubio se u poznatu kurtizanu Marie Duplessis. Veza je na njega ostavila trajan dojam. Godinu dana poslije njezine smrti, 1848., napisao je roman *Dama s kamelijama*. Ponukan velikim uspjehom romana, obradio ga je 1852. u istoimenu dramu. Nastao je tako jedan od najpoznatijih ljubavnih romana svih vremena. Uspjeh je bio golem. U očima tadašnje čitalačke publike nije to bila samo sentimentalna ljubavna priča, nego prosvjed novog društva protiv starog malograđanskog sloja i njegova preživjeloga morala. *Dama s kamelijama* postala je „manifest polusvijeta“. Njezin je uspjeh bio ravan odjeku najvećeg društvenog skandala. O njoj se nije prestajalo govoriti. U vrijeme nastanka i prikazivanja drame, u Parizu se našao i **GIUSEPPE VERDI** (1813.-1901.) u pratnji svoje životne suputnice, a poslije i supruge, Giuseppine Streponi. Priča o djevojci iz polusvijeta koja je skrenula s puta (što bi bio prijevod riječi *Traviata*), ali se tako spremno žrtvovala, uzбудila je skladateljevu maštu. Bilo je u tome neke sličnosti s njegovim životom, tj. s njegovim odnosom s Giuseppinom. „Za Veneciju ću skladati *Damu s kamelijama*. Možda ću operu nazvati **LA TRAVIATA**. Radnja se događa u naše vrijeme. Vjerujem da netko drugi ne bi prihvatio takvu temu, zbog tisuću različitih skrupula... Ja to naprotiv činim s najvećim veseljem“, pisao je Verdi prijatelju De Sanctisu i zatražio od svojega libretista Francesca Marije Piavea da mu napiše libreto. I venecijanski pjesnik, novinar i prevoditelj, koji je obožavao Verdija i ispunjavao bespogovorno njegove ne baš male zahtjeve, napisao je svoj najbolji libreto. Priča o ljubavi jedne kurtizane i neiskusnog mladića značila je gotovo siguran sukob s onodobnom cenzurom, ali začudo nisu se tražile veće preinake. Cenzura je mislila da bi prebacivanje radnje na početak 18. stoljeća ublažilo šok koji bi takva tema zacijelo prouzročila, pa sve do početka dvadesetog stoljeća, 1914., u tiskanim partiturama *Traviate* piše da se radnja događa „u Parizu i njegovoj okolici oko 1700. godine“, dakle u doba Luja XIV. Verdi je operu skladao za samo četiri tjedna. Rađala se iskonskom snagom, kako se obično i rađaju remek-djela. „Simfonija u četiri stavka za glasove“ – tako su neki kritičari nazvali operu. Svaki njezin čin ima poseban karakter. Verdi je u *Traviati* pokazao sve svoje veliko tehničko majstorstvo, jasnoću i preglednost, humanost, psihološko poniranje u lik, nepogrešiv ukus. Premda je siže lako mogao odvesti u melodramatiku, nijedanput se nije okliznuo. Nikada nije postao plačljivo boležljiv i sentimentaln, zadržao je čistoću velike geste kojom su ocrtani svi njegovi karakteri. Našao je za nju vlastitu, posebnu boju, toliko poznatu *tinta musicale*, topao, nešto patetičniji zvuk gudača koji su u toj operi dominantni, posebno u **preludiju trećem činu**. I tako je jedan romantičan siže u genijalnog majstora operne scene postao jedna od najljepših opera, zapravo, muzičkih drama. Kako reče slavni francuski romanopisac, kritičar i esejist Marcel Proust: „Verdi je u *Traviati* uzdignuo *Damu s kamelijama* u kraljevstvo umjetnosti.“ *La Traviata* je praizvedena 6. ožujka 1853. u Teatru La

Fenice u Veneciji. Verdi je napisao glasovitu rečenicu: „Sinoć *Traviata* – fijasko. Krivnja je moja ili pjevača? Vrijeme će dati odgovor.“ Kostimi s početka 18. stoljeća bili su samo pokriće, jer je *Traviata* u svakom smislu prava suvremena i moderna opera. Verdi je pričekao da se slegnu prijepori i otupi oštrica novine: suvremena tema i siže iz svijeta nemorala. Godinu dana poslije djelo je ponudio za izvedbu drugom venecijanskom kazalištu, San Benedetto. Pisao je De Sanctisu: „*Traviata* koja se sada izvodi u kazalištu San Benedetto ista je, potpuno ista *Traviata* koja se prošle godine izvodila u kazalištu La Fenice. Promijenio sam samo neke sitnice, ništa nije ni dodano ni izbačeno, niti je izmijenjena ijedna glazbena misao. Ista partitura koja je propala u La Fenice, sada doživljava trijumf. Izvucite zaključak!“ No bilo je razlike. Venecijansko slušateljstvo priviknulo se na to da i pala žena koja je skrenula s puta može doživjeti transformaciju, iskusiti se i postati ljudsko biće dostojno poštovanja.

Daroviti i poznati pjesnik, kritičar, libretist i skladatelj, Arrigo Boito, za Verdija je napisao dva vrhunska libreta za *Otella* i *Falstaffa*. Divljenje prema Verdijevu geniju prerاسlo je u duboko poštovanje prema Verdiju čovjeku pa je Arrigo Boito bdio uz skladateljevu samrtnu postelju. Tridesetak godina mlađi od Verdija, silno je želio za velikog maestra napisati libreto. Nakon njihova susreta, lako je 1879. odabran siže – Shakespeareov **OTELLO**. Izbor Verdijeva obožavanog pisca, kojim se bavio cijeloga života, bio je dobar poticaj. U pristupu Shakespeareovoj tragediji izgubljenog povjerenja i ljubomore, Boito se posve pridržavao zapleta i svih temeljnih odrednica, ali je tako zgusnuo radnju da se ne treba čuditi što je govorio o „svojem“ *Otelli*. Kako god ih promatrali, u dramskome slijedu i u stihu, Verdijeva opera i Boitov libreto kongenijalni su opusu velikog engleskog dramatičara. Verdi je bio svjestan da novo vrijeme traži promjene u talijanskoj operi. Razdoblja intenzivnog stvaralačkog rada prekidana su potpunom neaktivnošću i tek je u prosincu 1886. partitura bila gotova. Verdi je sam odabrao protagoniste i s njima dosta radio. Neumoljiv u svojim zahtjevima, pisao je Ricordiju: „Nitko, baš nitko ne smije biti na pokusima – kao što je to uobičajeno. Zadržavam isključivo pravo da određujem pokuse i da predstavu, pa bilo i poslije samoga glavnog pokusa, otkážem, ako ne budem zadovoljan izvedbom, režijom ili bilo čime drugim. Svi zaposleni na *Otelli* pod mojim su izravnim vodstvom. To vrijedi za dirigenta, zborovođu, redatelja i sve druge.“ Praizvedba *Otella* 5. veljače 1887. u milanskoj Scali bila je jedinstven događaj u glazbenim krugovima Italije, ali i u cijelom europskom glazbenom životu i ostat će zabilježena u povijesti kao jedna od najsjajnijih praizvedbi koju je svijet doživio. Sat prije početka predstave tri tisuće mjesta u Scali bilo je popunjeno gledateljima i svi su bili svjesni toga da su svjedoci povijesnog događaja. Gledalište je blistalo od novog električnog svjetla i ozarenog mnoštva radoznalaca i prvih poznavatelja umjetnosti.

Scena, kostimi, solisti, zbor i orkestar bili su prvorazredni. Verdi i njegov libretist ispraćeni su ovacijama kakve se ne pamte. Skladatelju su darovali srebrni album s potpisima građana Milana. Oduševljenju nije bilo kraja. Klicanje publike nije prestajalo ni kad je skladatelj stigao u svoju hotelsku sobu. Nakon toga pao je u melankolično raspoloženje, ispunjen mišlju da je „ispalio svoj posljednji metak“. Ali kad je takvo raspoloženje minulo, s osmijehom na licu rekao je: „Da sam trideset godina mlađi, počeo bih već sutra skladati novu operu, pod uvjetom da od Boita dobijem isti takav libreto.“ Taj su trijumf Verdi i Boito potpuno zaslužili. Boito je napisao briljantan libreto zadržavši šekspirski duh i ljepotu stiha. Verdi je svojom glazbom dao novu dimenziju elizabetinskoj drami i vinuo se u najveće visine umjetničke glazbe. Sve je u *Otelli* prvorazredno. Dominantna u četvrtom činu je Desdemona, žrtva Jagove spletke i Otellove bezrazložne ljubomore, sa svojom tužnom pjesmom o vrbi i usrdnom molitvom *Ave Maria* (*Zdravo Marija*) u kojoj predosjeća skori kraj.

Impresario Scale, Bartolomeo Merelli podmetnuo je Verdiju, koji je bio odlučan da više neće skladati, libreto *Nabucca* iz pera spretnog stihotvorca, ali pustolova neuračunljiva karaktera, Temistoclea Solere. Solerini libreti široko koncipirane radnje, ponekad okrutni u pojedinostima, ali nabijeni emocijama korespondirali su s glazbom ranog Verdija. Publika je na praiizvedbi opere **NABUCCO** 9. ožujka 1842. bila očarana, i djelo se već prve sezone izvelo 57 puta. Određena mladenačka oporost, neobična svježina melodike, borbeni žar, unutarnja dinamika, izvorno nadahnuće, vješta razrada prizora – nagovještaj su budućnosti. U radnju opere koja se događa u VI. stoljeću prije Krista, u doba vladavine babilonskog kralja Nabukodonozora od 605. do 562. uvodi *uvertira* u kojoj je sadržano nekoliko tema iz opere: bojni pjev osvajačkih asirskih ratnika i vapaj za slobodom zaslužjenih Židova.

Poslije vrlo uspjele praiizvedbe *Rigoletta* u Veneciji 11. ožujka 1851., Verdi se prema običaju povukao u svoj Busseto i počeo tražiti siže za sljedeću operu. Pozornost mu je privukla viteška drama – *drama caballeresco* – španjolskog dramatičara Antonija Garcíe Gutiérreza. Neobična životnog puta, Gutiérrez je 1836. postigao iznenađen uspjeh dramom *El Trovador* – **TRUBADUR**, koja je s velikim uspjehom izvedena u Madridu. Smatra se najvećim djelom španjolskog romantizma. Drama je u svim sastavnicama djelo neobične snage i izvornosti – što je moralo privući Verdija. Obratio se napuljskom pjesniku Salvatoreu Cammaranu da mu napiše libreto. Cammarano ga nije stigao završiti jer je u srpnju 1852. umro, pa ga je dovršio još jedan napuljski pjesnik, Leone Emanuele Bardare. Verdi je sa skladanjem bio gotov u samo četiri mjeseca. Radnja opere smještena je u španjolsku pokrajinu Aragon početkom 15. stoljeća. U Aragonu bjesni rat za nasljedstvo između Ferdinanda od Castille,

čijim snagama zapovijeda guverner pokrajine aragonske, grof Luna, i grofa Jamesa II. Urgella od Vizcaye (Biscaglie), čiji je sljedbenik i trubadur Manrico. Pobjednik je bio Ferdinand. Treći povijesni lik drame je Leonora de Sargasto, dvorska dama na dvoru Ferdinanda od Castille. U ariji iz prvoga čina **Tacea la notte placida** (*Šutjela je mirna noć*) ona mašta o svojem voljenom trubaduru Manricu i njihovoj ljubavi. *Trubadur* je koncentrirana emocionalna napetost tijekom cijele opere, trijumf melodije i fantastičan primjer kako se melodijom mogu karakterizirati likovi. Luna i Leonora imaju upravo aristokratsku finoću linije koja odaje njihovo podrijetlo, iz Azuceninih arija izbija elementarnost, a Manrico je negdje na pola puta između njih. Engleski glazbeni kritičar Francis Toye, inače vrlo strog u procjenjivanju Verdijeva opusa, napisao je između ostalog: „Predbacivali su *Trubaduru* neuglađenost, i ne bez razloga. Ali to je neuglađenost veličine, nusprodukt vitalnosti i strasti, bez čega nema velike umjetnosti. Zar Shakespeare nije nikad neuglađen? Ili Beethoven?” Veliki talijanski dirigent Riccardo Muti, najmjerodavniji kad je o Verdiju riječ, smatra da je *Trubadur* opera mladih ljudi, puna ljubavi, „rijeka glazbe od prve do zadnje note. To je pjevanje, pjevanje i cijelo vrijeme pjevanje.“ *Trubadur* je prouzveden 19. siječnja 1853. u Teatru Appollo u Rimu. Večer je protekla u trijumfu. *Gazzetta musicale* u Milanu pisala je između ostalog: „Glazba nas je uznosila u nebesa, a nije ni moglo biti drukčije, jer je to bez pretjerivanja božanska glazba.“

AIDA – arapsko žensko ime u značenju „posjetitelj“ ili „onaj koji se vraća“ – naslov je Verdijeve 26. opere. Francuski libretist Camille du Locle poslao mu je sinopsis prema priči francuskog egiptologa Augustea Mariettea, kojemu je egipatski vladar *kedive* (potkralj) Ismail-paša dao naslov Beya (gospodina), a zatim paše. Ismail-paša je tražio od skladatelja da napiše operu za otvaranje Sueskog kanala. Ali do toga nije došlo. Du Locle je prema Marietteovu sinopsisu napisao libreto na francuskom, a Verdi je potražio Antonija Ghislanzoniya da ga prevede na talijanski. Za potpuno razumijevanje libreta *Aide* treba znati da je sukob Egipta i Etiopije trajao nekoliko stotina godina s promjenjivom ratnom srećom. Obje zemlje klanjale su se bogu sunca Amonu i mnoga kraljevska imena počinju prefiksom „am“, npr. Amneris i Amonasro. Koliko je točan podatak da se radnja opere odigrava oko 1000. godine prije Krista – nije važno, bitno je da je riječ o starom Egiptu. Prema riječima autora knjige o Verdiju, Charlesa Osbornea, „*Aida* je u posve glazbenom pogledu čudo melodijske ljepote i maštovite orkestracije, sa savršenom ravnotežom objektivne deskripcije i subjektivne osjećajnosti, ukratko – trijumf stvaralačke mašte.“ Protivno uvriježenome mišljenju da je *Aida* bila namijenjena otvorenju Sueskog kanala (koji je otvoren 17. studenoga 1869.) ili Opere u Kairu (koja je otvorena *Rigolettom*), njezina prouzvedba bila je tek 24. prosinca 1871. Prva

izvedba opere u Scali, koju je Verdi smatrao pravom premijerom, bila je 8. veljače 1872. Za tu je prigodu dodao glasovitu ariju Aide na Nilu za njezinu milansku interpretkinju, Teresu Stolz. Sudbonosna ljubav Etiopljanke Aide i egipatskog vojskovođe Radamesa osnovni je pokretač dramske radnje. U ariji iz prvoga čina, *Ritorna vincitor* (*Vrati se kao pobjednik*), Aida se lomi između ljubavi prema Radamesu i jednako dubokog osjećaja domoljublja.

“Trebam nove teme, velike, lijepe, bogate obratima i smione, smione do najvišeg stupnja”, govorio je Verdi birajući temu za novu operu koju je trebao skladati poslije *Krabuljnog plesa*. Prihvativši vrlo primamljivu ponudu Carskog kazališta u Petrogradu, odabrao je dramu *Don Álvaro o La Fuerza del Sino* – Don Alvaro ili **MOĆ SUDBINE** – španjolskog dramatičara, pjesnika, ratnika i diplomata, Don Ángela de Saavedre, vojvode od Rivasa, objavljenu 1835. Kao dramatičar, vojvoda od Rivasa pravi je izdanak romantizma pod utjecajem Waltera Scotta, Victora Hugoa, njemačkog smjera *Sturm und Drang* (Bura i prodor) i Friedricha von Schillera. Drama je priča o sudbini meleza Don Alvara, sina španjolskog potkralja u Americi, i posljednje pripadnice kraljevske loze Inka, i bratu i sestri ugliedne, ali osiromašene obitelji Vargas. Njihovi se životni putovi isprepliću na najčudnovatije načine i sve, naravno, završava tragično. Alvaro i Leonora di Vargas se vole, ali slijedom okolnosti on ubija njezina oca i brata, a ona utjehu nalazi u samostanu. A te životne priče glavnih junaka koje karakterizira gotovo veličanstveno junaštvo ostvaruju se na povijesnom panou ratova koji su se sredinom 18. stoljeća vodili u Italiji protiv njemačkog osvajača. Drama je po strukturi vrlo neuobičajena, proteže se na pet godina, događa se između Španjolske i Italije; pomalo je okrutna, silovita. To je Verdiju omogućilo da obuhvati više društvenih slojeva i stvori kontraste između šarolikosti naoko veselog vojničkog života s jedne strane i smirene kontemplacije samostana s druge. Ljubav, strast, mržnja, prijateljstvo – izraženi u najrazličitijim kontrastnim situacijama bili su idealna tema za punokrvnog autora kakav je bio Verdi. On i njegov libretist Francesco Maria Piave držali su se dosta vjerno Rivasove drame. Jedinu veću promjenu unio je budući libretist *Aide* Antonio Ghislanzoni – i to u finalu opere – kad je Verdi, nezadovoljan samim krajem opere, spremao reviziju djela za premijeru u milanskoj Scali, 27. veljače 1869. (kad je Leonoru pjevala njegova omiljena pjevačica Teresa Stolz). *Moć sudbine* praižvedena je, naime, 10., po starom kalendaru 22. studenoga 1862., u Boljsoj kameni teatru u Petrogradu. Nadahnuće za vojnički logor u trećem činu Verdi i Piave našli su u prvom dijelu veličanstvene trilogije Friedricha von Schillera, o kontroverznoj личности njemačkog vojskovođe Wallensteina, kojega su nezasitno častohleptje i želja za vlašću i vlastitom kneževinom doveli u carevu nemilost pa je bio pogubljen kao izdajnik. Schillerovu trilogiju čine tri drame *Wallensteinov logor*, *Picolomini* i *Wallensteinova smrt*. Izvedena je u Weimaru

1798. godine. Poznavajući dobro to djelo, Verdi je želio da se iz njega u libretu zadrži sve ono što je bitno za opis vojničkog logora. Opera počinje *uvertirom* u kojoj su sadržane teme iz opere, među njima i ona veličanstvenog dueta Don Carla i Don Alvara iz četvrtoga čina za kojim slijedi prekrasna arija **Pace, pace, mio Dio** (*Mira, mira, Bože moj*) u kojoj se Leonora, koja živi kao pustinjakinja, odsječena od svijeta, utječe Bogu i vapi za mirom i spokojem.

GIACOMO PUCCINI (1858.-1924.) rođen je u Lucci, u Toscani, u obitelji glazbenika s tradicijom od pet generacija. Skladbom *Capriccio sinfonico* uspješno je 1883. završio Konzervatorij u Milanu. A onda se posvetio operi. Prva je bila *Vile*, uspješno praižvedena 1884. u Milanu, što je navelo slavnog izdavača, Giulija Ricordija, da od mladog skladatelja naruči drugu operu. Neuspjeh *Edgara*, rađenog prema drami u stihovima Alfreda de Musseta na praižvedbi 1889. u Scali zamalo je obeshrabrio izdavača, ali on mu je pružio još jednu priliku. Nastala je tako 1893. *Manon Lescaut*. U njoj je Puccini već pokazao posebnu osjetljivost za oblikovanje lika žene, duboko je uranjao u njezinu psihologiju i osjećao je njezinu stalno prisutnu, iskonsku težnju da se žrtvuje u ime predane ljubavi. Za Manon će s manje ili više uspjeha u početku, ali s potpunim priznanjem u bliskoj budućnosti, slijediti protagonistice *La Bohème* 1896., *Tosce* 1900., *Madame Butterfly* 1904., *Djevojke sa Zapada* 1910., *Lastavice* 1917., *Plašta, Sestre Angelice* i *Giannija Schicchija* 1918. te *Turandot*, posmrtno 1926. S *La Bohème* je počela Puccinijeva suradnja s izvršnim libretistima, Luigijem Illicom i pjesnikom Giuseppeom Giacocom. Stvarao se njegov stil. Imao je nepogrešiv osjećaj za zakonitost tijekom dramske radnje, koju je vješto prekidao izljevima melodike u pretežito lirskim arijama i duetima, ali to nije nimalo utjecalo na slijed radnje, nego se čvrsto stapalo u nedjeljivu cjelinu. Postigao je savršenu ravnotežu riječi, glazbe i scene. I izvanredno je vladao orkestrom, s kojim je mogao stvoriti svaki ugođaj mjesta radnje i eksplicirati svaku emocionalnu situaciju. Jedan od najizvođenijih skladatelja i vrhunski majstor operne scene umro je u Bruxellesu nakon neuspjele operacije raka grla. Puccini je nadahnuće za operu **MANON LESCAUT** našao u romanu Antoineta François Prévosta d' Exilesa, poznatog kao Abbé – opat – Prevost, *Sjećanja i pustolovine jednog čovjeka punog vrlina koji se povukao iz svijeta*. U tom sižeju – ljubavi Chevaliera/viteza Des Grieuxa i Manon Lescaut, daleko od svakidašnjice koja je postala glavno obilježje njegovih kolega skladatelja verista, našao je onu psihološku istinu kojoj će težiti u svojem daljnjem stvaralaštvu. Nekoliko je libretista radilo na libretu, ali nijedan nije htio sam prihvatiti autorstvo, i tako službeno Manon Lescaut nema libretista. Na *Manon Lescaut* Puccini je radio tri godine. Posljednji je skladao treći čin i prelijepi **intermezzo** koji mu prethodi. Darovao ga je Des Grieux koji će iz velike ljubavi prema Manon slijediti djevojku u progonstvo, kamo je šalju zbog raskalašena

života. *Manon Lescaut* praižvedena je 1. veljače 1893. u Teatru Regio u Torinu. Naišla je na dobar prijam publike i kritike, što je bila prava rijetkost za praižvedbe Puccinijevih opera.

Premda pripada verističkom krugu, tzv. „mladoj školi“, **FRANCESCO CILEA** (1866.-1950.) dosta se razlikuje od svojih skladateljskih kolega. Profinjniji je u izrazu i nije sklon brutalnosti kakva se često susreće u verističkim operama. Spretno je spojio spontanost melodijskog stila napuljske škole s harmonijskim tonskim bojama pod utjecajem francuskih skladatelja, poglavito Julesa Masseneta. Bio je izvrstan pijanist, i *Adriana Lecouvreur* smatra se najboljom orkestralnom partitурom za klavir. Cileina zanimanja nisu bila isključivo operna, kao zanimanja drugih verističkih skladatelja. Skladao je komorna i orkestralna djela. Prema mnogim mišljenjima, najveća francuska tragedkinja, Adrienne Lecouvreur (1692.-1730.), osvajala je jednostavnošću i prirodnošću, bez patosa, ali s nevjerojatnim bogatstvom nijansi u glasu. U svijet napudranih perika i teških krinolina unijela je svježinu. Postala je kraljica scene. Stekla je prilično bogatstvo. Iz prezrenog svijeta glumaca koje je crkva svrstavala u isti red sa skitnicama i lopovima i automatski ih ekskomunicirala, izdigla se zvijezda koja će steći najprije ljubav, a zatim doživotno prijateljstvo najslavnijeg uma onoga vremena, pjesnika i prozaista oštra duha, vrlo velikog književnog i društvenog utjecaja, Françoisa Marie Aroueta, poznatijeg kao Voltaire. On će joj posvetiti i neka svoja djela, najčešće pjesme, a njihovo dopisivanje, kao i razmjena pisama slavne glumice s drugim uglednim ličnostima vremena, prikazuju je kao ženu bogate osjećajnosti, plemenitosti i briljantnog duha. Suvremenici su govorili da *ima sve vrline osim vrline*. Bilo joj je trideset godina i već je pet godina bila prvakinja Comédie-Française kad je u njezin život ušao Maurice de Saxe, Moritz, Graf von Sachsen, u operi Maurizio di Sassonia, *njezin svijet, njezina nada i njezin bog*, kako je izjavila na samrtnoj postelji. Moritz je bio obožavani izvanbračni sin saskog izbornog kneza Friedricha Augusta I. koji mu je dao plemićki naslov saskog grofa i odredio ga za nasljednika. Iznimno ratnički nadaren, briljantan strateg, ovjenčan brojnim pobjedama na bojišnicama, Moritz je ubrzo postao jedan od vodećih francuskih maršala – Maurice de Saxe, Maréchal Général de France. Bio je jedan od najvećih ratnih zapovjednika u stoljeću koje nije njima oskudijevalo. Odlučan i hrabar, zgodan i šarmantan, bio je ljubimac žena. Četiri godine mlađi od Adrienne, zaljubio se u veliku tragedkinju i bio joj je četiri godine vjeran. Ona ga je zavoljela za cijeli život i pomagala mu u ostvarenju političkih planova, u čemu je bio znatno manje uspješan nego na bojnopolju i u ljubavi. No kad se vratio u Francusku, nije došao k Adrienne nego kneginji De Bouillon, unuci poljskoga kralja Jana Sobieskog, koja se u drugom braku 1724. udala za vojvodu De

Bouillona. To su povijesne činjenice, a dalje su nagađanja i priče koje su tijekom stoljeća postale istine. Priča se da je ljeti 1729. kneginja, ili vojvotkinja, De Bouillon pokušala otrovati Adrienne, povjerivši sluzi da joj odnese kutiju, kako je rekla, neškodljivih tableta protiv kašlja koje će je izliječiti od ljubavi prema Mauriceu. Adrienne je zatražila da sluga to ponovi pred policijom, što je on učinio. Tablete su dane psu i pas je uginuo. Sluga je za kaznu bio zatočen u Bastillei zbog uvrede aristokratkinje. U to je doba to bio mnogo teži prijestup nego pokušaj trovanja glumice! Pokušaj ubojstva Adrienne toliko se dojmio Mauricea da joj se vratio. No ona je ipak ubrzo umrla. Na smrtnoj postelji uz nju su bili francuski maršal Maurice i jedan od najvećih umova svih vremena, Voltaire. Unatoč tome što je znatno bogatstvo ostavila crkvi, nije kao glumica smjela biti pokopana na groblju. Njezino je tijelo bačeno na osamljenu ledinu i preliveno živim vapnom. Ni Voltaire nije mogao spriječiti to obeščaćenje. Tajna o Adrienneinoj smrti ostala je nerazjašnjena. Prema Voltaireu, umrla je od probavnih tegoba na koje se često tužila. Sumnjalo se da ju je otrovala vojvotkinja, ali, nadživjevši je samo nekoliko godina, ona pred smrt nije ništa ispovjedila. Unatoč svim tada uobičajenim, a današnjim okom gledano sramotnim postupcima, 37-godišnja Adrienne Lecouvreur ušla je u red francuskih besmrtnika. Ljubav njezina života, saski grof i francuski maršal nadživio ju je punih dvadeset godina. Sredinom 19. stoljeća počela su nastajati djela u kojima je tema bila ljubav slavne tragetkinje i ratnog heroja. Godine 1849. nastala je drama u pet činova **ADRIENNE LECOUVREUR** Eugènea Scribea i Ernesta Legouvea. Prema njoj je vrlo zamršeni libreto napisao novinar i pisac, Zdranin Arturo Colautti. Promijenio je kraj opere. Kneginja ne šalje Adriani otrovne tablete, nego kiticu ljubičica – **Poveri fiori** (*Jadno cvijeće*) – koja je nekad bila zalag Maurizijeve ljubavi. Ona udiše njihov otrovni miris i umire u Maurizijevu zagrljaju. *Adriana Lecouvreur* praizvedena je u Teatro Lirico u Milanu, 6. studenoga 1902. Enrico Caruso slavio je u ulozi mladog junaka i ljubimca žena.

GIUSEPPE VERDI:

Tacea la notte placida, arija Leonore iz 1. čina opere Trubadur

Libreto: Salvatore Cammarano prema drami *El trovador* Antonija Garcíe Gutiérreza

Tacea la notte placida
 e bella in ciel sereno
 la luna il viso argenteo
 mostrava lieto e pieno...
 Quando suonar per l' aere,
 infino allor si muto,
 dolci s'udiro e flebili
 gli accordi di un liuto,
 e versi melanconici
 un Trovator cantò.

Štjela je mirna
 i lijepa noć, na vedrome nebu
 mjesec je radosno i u punom sjaju
 pokazivao srebrno lice...
 Kad su se oglasili dotad
 tako nijemim uzduhom,
 umilni i plačni začuli su se
 skladni suzvuci lutnje,
 a sjetne je stihove
 zapjevao Trubadur.

Versi di prece ed umile
 qual d'uom che prega Iddio
 in quella ripeteasi
 un nome...il nome mio!
 Corsi al veron sollecita...
 Egli era! egli era desso!...
 Gioia provai che agli angeli
 solo è provar concesso!...
 Al core, al guardo estatico
 la terra un ciel sembrò.

Stihove smjerne molitve,
 kao čovjek koji se moli Bogu,
 a u njoj se ponavljalo
 ime... moje ime!
 Smjesta sam pohitala na balkon...
 On je! On glavom!...
 Osjetila sam radost kakvu je samo anđelima
 dano da osjete!...
 Mojemu srcu, zanesenome pogledu
 zemlja se učinila nebom.

GIUSEPPE VERDI:

Ritorna vincitor, arija Aide iz 1. čina opere Aida

Libreto: Antonio Ghislanzoni prema scenariju francuskog egiptologa Augustea Mariettea

Ritorna vincitor!... E dal mio labbro
 uscì l'empia parola! Vincitore
 del padre mio... di lui che impugna l'armi
 per me... per ridonarmi
 una patria, una reggia! e il nome illustre
 che qui celar mi è forza. Vincitore
 de' miei fratelli... ond'io lo vegga, tinto
 del sangue amato, trionfar nel plauso

Vrati se kao pobjednik!... Pa zar mi usne
 izrekoše tako bezbožnu riječ! Zar da pobijedi
 mojega oca... onoga tko se oružja laća
 zbog mene... da mi opet dade
 domovinu, kraljevsku čast! I svijetlo ime
 što ga tu moram tajiti. Zar da pobijedi
 moju braću... te da ga vidim, okaljana
 ljubljenom krvlju, gdje likuje sred klicanja

dell'egizie coorti!...
e dietro il carro, un re... mio
padre... di catene avvinto!...

L'insana parola
o numi sperdete!
Al seno d'un padre
a figlia rendete:
struggete le squadre
dei nostri oppressor!

Sventurata! che dissi?... e l'amor mio?...
dunque scordar poss'io
questo fervido amor che oppressa e schiava
come raggio di sol qui mi beava?
Imprecherò la morte
a Radamès... a lui che amo pur tanto!
Ah! non fu in terra mai
da più crudeli angosce un core affranto.

I sacri nomi di padre... di amante
né profferir poss'io, né ricordar...
per l'un... per l'altro... confusa... tremante...
io piangere vorrei... vorrei pregar.

Ma la mia prece in bestemmia si muta...
delitto è il pianto a me... colpa il sospir...
in notte cupa la mente è perduta...
e nell'ansia crudel vorrei morir.

Numi, pietà del mio soffrir!

Speme non v'ha pel mio dolor...
Amor fatal, tremendo amor,
spezzami il cor, fammi morir!

a za kolima bi
egipatskih kohorta!...
kralj... moj otac... hodao u okovima!

Bezumnju riječ,
o bogovi, raspršite!
Na grudi ocu
kćer vratite:
zgromite čete
naših tlačitelja!

Nesretnica! Što rekoh?... A moja ljubav?
Zar ja dakle mogu zaboraviti
tu žarku ljubav što me je, kao ropkinju,
ovdje grijala poput sunčeve zrake?
Zar ću smrt poželjati
Radamesu... njemu, kojega toliko ljubim!
Ah! Nikad na svijetu srce
nije pucalo od okrutnijih jada.

Sveta imena oca... ni dragog
ne smijem izreći ni spomenuti...
za jednoga... za drugoga... smetena... drščući
ja bih htjela plakati... htjela moliti.

Al molitva se moja u kletvu pretvara...
za me je plač zločin... uzdah grijeh...
u mrklj mi se noći gubi um...
od grozne bih tjeskobe htjela umrijeti.

Bogovi, smilujte se mojoj patnji!

Nema nade za moju bol...
Ljubavi kobna, strašna ljubavi,
slomi mi srce, ubij me!

FRANCESCO CILEA:

Poveri fiori*, arija Adriane iz 4. čina opere *Adriana Lecouvreur

Libreto: Arturo Colautti prema drami *Adrienne Lecouvreur* Eugènea Scribea i Ernesta Legouvéa.

Poveri fiori, gemme de' prati,
 pur ieri nati, oggi morenti,
 quai giuramenti d'infido cor!
 L'ultimo bacio, o il bacio primo,
 ecco v'imprimo,
 soave e forte bacio di morte,
 bacio d'amor.
 Tutto è finito!
 Col vostro olezzo muoia il disprezzo :
 con voi d'un giorno senza
 ritorno cessi l'error!

Jadni cvjetovi, dragulji livada,
 netom ste jučer nikli, a danas umirete,
 nalik na prisege nevjerna srca!
 Posljednji cjelov, ili prvi cjelov
 evo vam dajem,
 nježan i snažan cjelov smrti,
 cjelov ljubavi.
 Svemu je kraj!
 Nek s vašim mirisom umre prezir:
 s vama nek u nepovrat nestane
 jednodnevna tlapnja!

Tutto è finito!

Svemu je kraj!

GIUSEPPE VERDI:

Pace, pace, mio Dio!*, arija Leonore iz 4. čina opere *Moć sudbine

Libreto: Francesco Maria Piave prema španjolskoj drami *Don Álvaro o la fuerza del sino* Ángela de Saavedra, vojvode od Rivas, sa scenom preuzetom iz drame *Wallensteins Lager* Friedricha Schillera

Pace, pace, mio Dio!
 Cruda sventura
 M'astringe, ahimé, a languir;
 Come il di primo
 Da tant'anni dura
 Profondo il mio soffrir.
 L'amai, gli è ver!
 Ma di beltà e valore
 Cotanto Iddio l'ornò,
 Che l'amo ancor.
 Né togliermi dal core
 L'immagin sua saprò.
 Fatalità! Fatalità! Fatalità!
 Un delitto disgiunti n'ha quaggiù!

Mira, mira, Bože moj!
 Kruta me nevolja
 Primorava, jao, da venem;
 Kao prvoga dana
 Tolike godine traje
 Moja duboka patnja.
 Ljubila sam ga, istina je!
 No ljepotom i junaštvom
 Toliko ga je Bog uresio,
 Da ga ljubim još uvijek.
 Iz srca odagnat
 Njegovu sliku neću moći.
 Suđeno je! Suđeno je! Suđeno je!
 Zločin nas je na ovome svijetu rastavio!

Alvaro, io t'amo.
E su nel cielo è scritto:
Non ti vedrò mai più!
Oh Dio, Dio, fa ch'io muoia;
Che la calma può darmi morte sol.
Invan la pace qui sperò quest'alma
In preda a tanto duol.
Misero pane, a prolungarmi vieni
La sconsolata vita... Ma chi giunge?
Chi profanare ardisce il sacro loco?
Maledizione! Maledizione! Maledizione!

Alvaro, ja te ljubim.
I gore na nebu piše:
Nikad te više vidjet neću!
O Bože, Bože, neka umrem;
Jer samo mi smrt može donijeti spokoj.
Uzalud se tu miru nadala ova duša
Obuzeta takvom boli.
Bijedni kruhu, dolaziš mi produljiti
Neutješni život... No tko stiže?
Tko se usuđuje oskvrnuti sveto mjesto?
Prokletstvo! Prokletstvo! Prokletstvo!

Nakladnik: Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog

Za nakladnika: Dražen Sirišćević, ravnatelj

Producentica programa: Ana Boltužić

Urednica: Ana Boltužić

Autorica teksta: Marija Barbieri

Prevoditeljica: Morana Čale

Lektorica: Rosanda Tometić

Oblikovanje, grafička priprema i tisak:

Intergrafika TTŽ d. o. o., Zagreb

Naklada: 400 primjeraka

Cijena: 20 kuna

www.lisinski.hr

LISINSKI
ARIOSO
GLAS ZA
LISINSKI
NEPROCENJIV DOŽIVLJAJ!

KONCERTNA DVORANA CONCERT HALL

LISINSKI

NEPROCENJIV DOŽIVLJAJ INVALUABLE EXPERIENCE

ELĪNA
GARANČA

8. VELJAČE 2015. mezzosopran

LISINSKI ARISO GLAS ZA LISINSKI

NEPROCJENJIV DOŽIVLJAJ!



GRAD ZAGREB



CROATIA OSIGURANJE
osiguranje 1864.



INA



**Večernji
list**



*Zagreb
moj grad*

tportal.hr

KONCERTNA DVORANA CONCERT HALL

LISINSKI

NEPROCJENJIV DOŽIVLJAJ | UNVALUABLE EXPERIENCE